

Óvár. — Az így hívott település az Ipoly jobb parti vízkörnyékén található, a történelmi Nógrád megyében.

A Nógrád megyei Óvár (Olováry) Szklabonyától keletre, a 327 m magas Óvár-hegy (Kő-hegy) tövében fekszik. A XX. század elejéről való tudósítás szerint „A község fölött emelkedő Ó-vár-hegyen népvándorláskori sánczok voltak” (M.V.V. *Nógrád vm. [1911.] 99*). Óvártól kelet-északkeletre, Galábocs határában van egy 284 m magas Vár-hegy. (L. 1885/1914: *Salgó-Tarján und Nagyszécsény. 1: 75 000 térkép.*)

Óvár fontosabb történelmi adatai a következők: **1266:** Olwar (Györffy 3: 282; királyi fegyvernökök lakóhelye, a Hont megyei Olvártól a Superior 'Felső-' jelzővel megkülönböztetve; határában egy Warpathaka nevű vízfolyás);

1773: Óvár (LexLoc. 160);

1808: „Óvár h. Olowáre s.” (Lipszky: Rep. 1: 487);

1851: „Óvár, magyar-tót falu, Nógrád megyében, 553 kath., 7 evang. lak. Kath. paroch. templom. Van jó földje, erdeje és szőlője. F.u. többen. Út. p. Balassa-Gyarmat.” (Fényes: MoGSz. 3: 173.);

1944: Óvár (Hnt. 452);

1977: Olováry (VSOS. 2: 344.)

Óvár nyelvi eredetét illetően megoszlanak a vélekedések. Többnyire magyar összetételnek gondolják, utótagjában a vár 'castrum' főnévvel. Erre ad is bizonyos alapot az, hogy a Nógrád

megyei Óvár közelében Óvár-hegy, Várpataka, Vár-hegy szerepel a forrásokban, talán népvándorláskori erődítés emlékeként. Ám az előtag megítélésében nincs egység. Lehet, hogy a magyar ó 'régí' melléknév rejlik benne. Ám súlyos nehézséget jelent, hogy a régi adatok következetesen Olvár hangtestűek, s az ó melléknévnek nincs kimutatva ol változata.

Honnan került hát a névbe a l? Ha analógiás úton, akkor mi volt a minta?

Györffy (4: 282) elvetette az előtagnak az ó melléknévvel való azonosítását, és elsődleges Alvár (tkp. 'alsó vár') összetételt valószínűsített. De ha így van, akkor hogyan értelmezzük a régiség óta szinte mindvégig, 1773-ig következetes Olvár névalakot, holott az al-nak ol-változata az csak a XIV. század második feléig volt járatos, s a mai nyelvjárási ol [Göcsej: Gyere le az olba: aljba: MTsz. 1: 25] talán újabb fejlemény. Egy Olvár > Óvár fejlődés már problémamentes. Vö. alma : olma : óma (TESz. 1: 140) is.

Csak hogy Györffynek van egy másik etimológiai javaslata is. Szerinte Olvár ~ Óvár neve magyarázható egy szláv uhliar [: uljar] 'méhész' szóból is. L. szerb-horvát régi uljar 'méhész' (vö. szlovén ulj 'méhköpű, kaptár', szerb-horvát uljanik 'méhkas, kaptár'). A Hont megyei Olvárpuszta névkörnyéke valóban őrzi egykori (királyi) méhészek emlékét. Hangtanilag azonban már-már áthidalhatatlan távolság van a helynévi használatban nem igazolható *Uljár és az Olvár ~ Óvár között.

Gyökeresen szakítva minden korábbi megfejtési kísérlettel az 1989 óta füzetenként megjelenő ószláv etimológiai szótár szócikkírója, Eva Havlová (SJS. 584—5) Olvár ~ Óvár falu szlovák Olováry nevéből indul ki és olyan foglalkozásnévi összetételre vezet vissza, amilyen az orosz 'főzőember, szakács', 'méhserfőző', 'szappanfőző', 'sörfőző', 'gyantafőző' stb. A utótagnak azonban nemcsak 'főzőember', hanem 'főzőhely', sőt 'főzésre való készülék' jelentése is lehet. L. egyfelől szlovák liehovar 'szeszgyár', solivard 'sófőző telep, sófőzde', pivovar 'sörgyár', másfelől orosz 'teavízfőző'. Ez a szóalkotási mód a szláv nyelvekben ma is eleven. De mivel azonosítható Havlová szerint a szlovák Olováry előtagja? Azzal a szláv olvar 'híg sörféle' főnévvel, amely legkorábban egy XIII. században keletkezett, bizánci görögből orosz szerkesztésű ószláv (egyházi szláv) nyelvre fordított kéziratok nomokanonban (egyházi törvénygyűjteményben) fordul elő a héber eredetű görög 'részegítő ital' (vö. héber sekar 'ua.') szláv egyenértékűjeként. Olyan sörfélére vonatkozhatott, amely komló nélkül készült úgy, hogy forró vízbe malátát (szaladot) keverték, keserű füvekkel megízestették és alkoholossá erjesztették. Az egyes szláv nyelvek közül az ószláv olvar pontos megfelelője csupán a szlovénből mutatható ki ol, N. vol 'sör' alakban, de egykor megvolt az óoroszban is mint 'ua.'. De megvan (vagy megvolt) az alapszónak oluj, olovina-féle származéka számos szláv nyelvben (oroszban, bolgárban, lengyelben, szlovénben). A román N. olovin 'sörféle' szláv

jövevény. — Figyelmet érdemel, hogy a szlovénben élt egy olovar 'sörfőző' (Pleterš nik 1: 820) összetétel is.

Mindezek alapján akár valószínűnek is tűnhet, hogy a szlovák Olováry olyan szolgálonépi település neve lehetett, amelynek lakosai sörféle ital szolgáltatására voltak kötelezve. Ám e feltevés ellen több érv is szól. A 'sörfőzők'-nek értelmezhető szlovák Olováry-ra csupán 1808 óta van adat, de az is csak a Nógrád megyeire. A Hont megyei a szlovákban is következetesen Olvár. Nagy a gyanúm, hogy a szlovák Olováry nem népi eredetű, hanem valami tudatos szlovákosítás eredménye, talán éppen a szlovén olovar 'Bierbrauer' mintájára, amelyet 1789-ben szótároztak először. De még maga a szlovén olovar sem feltétlenül önálló szemléletű képzés, hanem inkább utánérzés a szinonim pivovar mintájára. Egyébiránt mára a szlovén olovar (s a szinonim olar és pivar) teljesen elavult, de az ol 'sör' is a szókincs perifériájára szorult. Általános használatú lett a pivo és a pivovar 'sörfőző'.

Végigvizsgálva Óvár eredetmagyarázati kísérleteit az a végső megállapításom, hogy legszilárdabbnak, legjobban megalapozottnak Györffy Györgynek az a feltevése látszik, amelyik a magyar Alvár-ból indul ki 'alsó vár' értelemben. De ez a feltevés sem zár ki minden kétséget.